

*Ліана Порохня, викладач кафедри інноваційних педагогічних технологій
Харківського національного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди*

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

У поданій статті проаналізовано сутність діяльності майбутнього вчителя попереджувати та розв'язувати конфліктні ситуації в учнівському середовищі; узагальнено існуючі позиції вчителя стосовно конфліктних ситуацій; синтезовано наукові погляди на вікові характеристики підлітків; уточнено поняття “попереджувати” та “розв'язувати” конфліктні ситуації.

Постановка проблеми. Останнім часом швидкими темпами відбуваються зміни загальної соціокультурної ситуації, коли під впливом потреб та духовних течій епохи у вітчизняній педагогіці почалося утвердження гуманістичних ідеалів освіти.

Проблема гуманізації освіти піднімалася науковцями у різні періоди (Л. Толстой, В. Сухомлинський, Я. Корчак, Ш. Амонашвілі, К. Ушинський тощо). Гуманістичний потенціал несуть педагогічні та психологічні принципи, яких дотримуються С. Гончаренко, О. Долженко, І. Горбунова, В. Гриньова, Н. Лісова, Д. Маляр, Б. Браусь, Н. Подберезький, І. Загрийчук, В. Трикоза тощо.

Гуманізація – це захист інтересів людини у всіх сферах людської діяльності. Пріоритетним фактором у навчанні з гуманістичних позицій є особистість учня. Дуже важливо, щоб процес освіти сприймався учнем не тільки як необхідність, а викликав позитивні почуття і відбувався в умовах психологічного комфорту.

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до випускника середньої школи: мати не тільки певний запас знань, але й бути здатним до подальшого творчого саморозвитку та співпраці з людьми у різних групах. Міжнародною комісією Ради Європи визначено сукупність ключових компетентностей, яких повинна набути кожна молода особистість: міжкультурні, комунікативні, інформаційні, самоосвіти, політичні, соціальні, що дозволяють особистості толерантно ставитися до інших точок зору, мирним шляхом долати конфлікти. Гуманна особистість – особистість, здатна до співчуття, співпереживання, особистість милосердна, добра, готова прийти на допомогу, прагнути до світу, яка розуміє цінності людського життя [8].

Для того, щоб навчити підлітків адекватно взаємодіяти з іншими людьми, вчитель має бути прикладом оптимальної поведінки і продуктивного конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень публікацій. Згідно з дослідженнями Т. Драгунової, Г. Болтунової, А. Белінської, К. Лисецького, С. Гиренко, О. Лукашюк, В. Нужного та інших конфліктні ситуації виникають у зв'язку з віковими, індивідуальними, психологічними особливостями. Для успішного здійснення попередження та розв'язання конфліктних ситуацій вчитель повинен враховувати всі зазначені аспекти, але знання вікових характеристик підліткового віку полегшить вивчення кожної особистості підлітків у процесі постійної співпраці та спостереження в системі “вчитель – підліток”. Зупинимось на визначенні вікових особливостей підлітків.

Метою статті є дослідити основні позиції вчителя стосовно конфліктних ситуацій та обґрунтувати специфіку діяльності педагога щодо їх попередження та розв'язання конфліктних ситуацій у підлітковому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Кризовий характер міжособистісних стосунків підлітків практично загально визнаний. Явища підліткової конфліктності пояснюються з позиції особливостей даного етапу онтогенезу:

- криза розвитку; асинхронність фізіологічного та психічного дозрівання; неузгодження наявного досвіду та потреби у самоствердженні і т.ін. (Л. Виготський, А. Фройд, С. Холл, Е. Еріксон тощо);

- новий рівень самосвідомості, відкриття та маніфестація свого “Я”, виникнення рефлексії, усвідомлення своєї індивідуальності, потреба у самостійності (М. Кле, І. Кон, Е. Шпрангер тощо);

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

- актуалізація потреби в інтимних міжособистісних стосунках, зумовленої поведінковою дихотомією “автономія – близькість” (І. Кон, М. Лісіна тощо);

- існування у двох культурах: у світі дорослих та світі дітей (культурна маргінальність), як наслідок – вираження емоційної нестійкості та напруженості, сором'язливості та агресивності, максималізм, схильність до ризику (І. Кон, А. Прихожан, А. Толстих тощо).

Визначаючи оптимальний шлях складних конфліктних ситуацій, вчитель повинен керуватися принципом педагогічної доцільності. Даний принцип відбиває специфіку ціннісного орієнтування професійної діяльності вчителя, орієнтує на подолання складних ситуацій, які виникають.

У ході аналізу психолого-педагогічної літератури можна виділити чотири основні позиції стосовно явища конфлікту та конфліктантів.

1. Позиція авторитарного втручання: педагог, впевнений у небажаності та деструктивності конфліктів у педагогічній практиці, втручається у взаємодію конфліктантів з метою припинення конфліктних відносин. Така позиція досить популярна у сучасній школі і частково пояснюється складністю організації ефективного педагогічного втручання у конфлікт, оскільки вчитель не завжди адекватно і досить швидко може визначитися у причинах конфлікту та можливих результатах. Використовуючи власне домінуюче становище, вчитель часто ігнорує принцип справедливості, а іноді і педагогічний такт.

2. Позиція нейтралітету проявляється тоді, коли вчитель має можливість втрутитися у конфлікт учнів, але не впливає на конфліктну взаємодію. Таке рішення за певних обставин є педагогічно правильним, оскільки може сприяти формуванню і розвитку таких особистісних якостей підлітка, як самостійність, рішучість, стійкість, упевненість тощо. Однак часте використання такої позиції може пояснюватися професійною непридатністю.

3. Уникання конфлікту. Така позиція зумовлює сукупність усвідомлених дій і часто застосовується вчителями через страх перед труднощами у подоланні конфліктної ситуації. У більшості випадків таке ігнорування розглядається як показник низької якості організації виховної роботи і нездатність виконання безпосередніх педагогічних обов'язків. Результатом недостатнього контролю за формуванням взаємозв'язків підлітка з суспільством можуть бути деструктивні фактори, здатні призвести до проблем соціалізації.

4. Позиція цілеспрямованого втручання у

конфліктну ситуацію визначається дослідниками як оптимальна. Вчитель, спираючись на власний досвід попередження та розв'язання конфліктних ситуацій, результати аналізу конкретної конфліктної ситуації активно або обережно коригує поведінку підлітків.

Таким чином, дії вчителя, який втручається у конфліктні ситуації між підлітками, – це вплив розв'язання ззовні, за межами самої конфліктної ситуації. Вони ускладнюються тим, що стосунки конфліктантів часто закриті для зовнішнього спостереження. Тому, формуючи позицію стосовно конфліктних ситуацій, у підлітковому середовищі, необхідно враховувати як загальнопедагогічні фактори, так і інтереси підлітків.

На основі урахування результатів проведених у межах психолого-педагогічних досліджень попередження конфліктних ситуацій серед підлітків є оптимальною позицією з точки зору формування продуктивних відносин у підлітковому середовищі, оскільки дозволяє своєчасно попередити негативні тенденції соціалізації особистостей підліткового віку, мінімізувати та коригувати розвиток асоціальних життєвих орієнтацій. Зупинімося детальніше на розгляді понять “попередження” та “розв'язання конфліктних ситуацій”.

Г. Козирев, Дж. Скотт термін “попередження конфлікту” розуміють як “самоусунення”, “самоліквідацію”. Такий підхід передбачає звичайне уникання безпосередніх контактів з конфліктними особистостями або всебічний аналіз конфліктної ситуації [9].

На думку А.Я. Анцупова та А.І. Шипілова, попередження конфліктів – це створення об'єктивних та соціально-психологічних умов, які перешкоджають виникненню передконфліктної ситуації та сприяють виявленню особистісних причин конфлікту [1].

Дещо інакше тлумачить поняття “попередження конфліктної ситуації” С. Ємельянов: вид діяльності суб'єкта управління, спрямований на недопущення виникнення конфлікту. Дослідник виділяє вимушену та превентивну форми такої діяльності. Так, вимушена форма передбачає, що на основі доступної інформації про причини небажаного явища активно нейтралізується увесь комплекс детермінуючих факторів. Превентивна форма є складовою загального процесу управління [4].

Подібною точки зору дотримується і М. Васильєва, виділяючи попередження у широкому значенні як систему превентивних заходів, реалізовану на організаційно-управлінському, соціально-

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

психологічному, особистісному рівні та спрямовану на недопущення руйнівного впливу конфліктної ситуації. Авторка також пояснює попередження у вузькому значенні, вважаючи його діяльністю, спрямовану на усунення об'єктивних та суб'єктивних причин зіткнення, результатом якого є розв'язання ситуації, яка виникла [3].

Ми підтримуємо думку М. Васильєвої і вважаємо, що мета діяльності майбутнього вчителя щодо попередження конфліктних ситуацій серед підлітків полягає у створенні таких умов діяльності та взаємодії, які б мінімізували ймовірність виникнення чи деструктивного розвитку суперечностей між ними. Для здійснення такої діяльності майбутній педагог повинен свідомо уявляти істинні причини конфліктної ситуації, динаміку їх розвитку, уміти передбачити їх наслідки, перешкодити подальшому загостренню напруги взаємовідносин, не допустити конфліктної взаємодії.

Таким чином, попередження конфліктної ситуації розкривається через намагання вплинути на розвиток взаємовідносин у перші миті загострення суперечності з орієнтацією на подолання причинно-зумовлюючих факторів, здатних перевести взаємовідносини у стан конфліктних.

Володіючи даним видом діяльності, вчитель, прогнозуючи можливість виникнення конфлікту, впливає на фактори, взаємопов'язані з майбутнім

конфліктом. При цьому педагогічне втручання передбачає забезпечення максимально можливої продуктивності і педагогічної доцільності взаємодії потенційних конфліктантів. Створюючи відповідні педагогічні умови, вчитель завчасно коригує поведінку підлітків.

Попередження конфліктної ситуації – це необхідність цілісного підходу для забезпечення комплексних змін структури особистісних характеристик, здатних вплинути на ефективність рішення вибраного, конфліктуючими щодо суперечності. Цей вид діяльності повинен реалізовуватися вчителем до початку прояву негативних аспектів. Тому вчитель має контролювати та вчасно (за необхідності) коригувати стосунки підлітків з навколишніми, сприяючи реалізації підлітком досвіду позитивного характеру щодо попередження конфліктних ситуацій. Зауважимо, що дана діяльність не повинна спрямовуватися на позбавлення підлітка можливості самостійно долати суперечності, оскільки успішність його соціалізації залежить від наявності досвіду на основі рефлексії переживань конфліктної ситуації.

Проаналізуємо зміст поняття “розв'язання” конфліктної ситуації.

На сьогодні не існує однозначної відповіді науковців на питання про те, що таке розв'язання конфліктної ситуації. Аналіз відповідної літератури дозволив виділити наступні факти.

Автор	Тлумачення поняття “розв'язання конфлікту”
А.Я. Анцупов, А.І. Шипилов. Конфликтология: Учебник. – М.: “Академия”, 2002. – 368 с.	Сумісна діяльність учасників конфлікту, спрямована на подолання протидії та розв'язанні причини зіткнення
Д.П. Зєркин Основы Конфликтологии: Курс лекций. – Рн/Д, 1998	Перетворення чи усунення основи конфлікту.
І.С. Ворожейкин, А.Я. Кибанов, Д.К. Захаров Конфликтология: Учебник. – М.: ИНФРА, 2003. – 240 с.	Завершення конфліктного зіткнення за бажання його учасників, досягнення ними певної згоди стосовно спірної проблеми.
С.А. Уткин Конфликтология. Теория и практика. – М.: ЭКСМО, 1998. – 264 с.	Досягнення згоди щодо спірного питання між учасниками, в тому числі й у результаті спів падання думок; угода відповідно до законодавчої чи моральної волі зовнішньої сили; угода, нав'язана однією із сторін-учасників.
С.В.Соколов Социальная конфликтология: Уч. пос. для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2001. – 321 с.	Усунення причин, які спричинили конфлікт, тобто усунення протилежних інтересів суб'єктів конфлікту.
А.В. Морозов Конфликтология: Уч. пос. для вузов. – М.: “Академия”, 2002. – 336 с.	Припинення конфлікту в результаті прямої взаємодії сторін або за участі третьої сторони на основі аналізу причин, змісту розбіжностей, спрямованого на максимальне зближення позицій та досягнення згоди щодо найкращих способів задоволення протилежних інтересів.
А.М. Бандурка, В.А. Друзь Конфликтология: Уч. пос. для вузов. – Х.: УВД, 1997. – 356 с.	Конструктивний діалог загальних рішень, інтегративних видів сумісної діяльності, які дозволяють сторонам, втягнутим у конфліктні

	відносини, виявити причини та усунути конфліктну ситуацію.
Н.В. Ізюмова	Процес повного або часткового усунення причин, які лежать в основі конфліктної ситуації або діяльність її учасників, спрямовану на припинення протидії та вирішення проблеми

Освітнє середовище вимагає від майбутнього вчителя швидкого реагування та нестандартних рішень щодо попередження та розв'язання конфліктних ситуацій серед підпків. Педагогічне спілкування передбачає особливі потенційні можливості для всебічного виховання учнів, зокрема провідних компетентностей.

1. Анципутов А.Я., Шпилов А.И. Конфликтология: Учебник. – М.: “Академия”, 2002. – 368 с.
2. Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфликтология: Уч. пос. для вузов. – Х.: УВД, 1997. – 356 с.
3. Васильева М.П. Теорія педагогічної деонтології. – Х.: Нове слово, 2003. – 216 с.
4. Ворожейкин И.Е., Кибанов А.Я., Захаров Д.К. Конфликтология: Учебник. – М.: ИНФРА, 2003. – 240 с.
5. Зеркин Д.П. Основы Конфликтологии: Курс лекций. – Рн/Д, 1998.
6. Козырев Г.И. Введение в конфликтологию: Уч. пособие. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 551 с.
7. Морозов А.В. Конфликтология: Уч. пос. для вузов. – М.: “Академия”, 2002. – 336 с.
8. Подберезський М.К. Педагогічний менеджмент в умовах особистісно орієнтованої освіти // Сучасні тенденції розвитку освітнього процесу України: Зб. наук. праць – Х.: Стиль із дат, 2006. – С. 158 – 173.
9. Скотт Дж. Сила ума: описание пути к успеху в бизнесе.: Пер. с англ. – СПб: Спінкс, 1994. – 430 с.
10. Соколов С.В. Социальная конфликтология: Уч. пос. для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2001. – 321 с.
11. Уткин Е.А. Конфликтология. Теория и практика. – М.: ЭКСМО, 1998. – 264 с.
12. Шишов С.Е., Кальней В.А. Мониторинг качества образования в школе. – М.: Центр “Ейдос”, 1999. – 446 с.

Висновок. Отже, сучасна педагогіка повинна переосмислити зміни в освітньому процесі та суспільстві. Провідною тенденцією освітньої сфери є перехід від парадигми знань до особистісної парадигми як такої. Така концепція передбачає особливий підхід до педагогічного процесу через призму особистісного розвитку.

[illegible]

“Проблемне навчання полягає в створенні перед учнями проблемних ситуацій, усвідомлені, “прийняті” і розв’язанні цих ситуацій у процесі спільної діяльності учня та вчителя при максимальній самостійності учнів і під загальним спрямовуючим керівництвом вчителя”.

[illegible]